

2. **Cerghit I.** *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii.* – București: Editura Aramis, 2002, p.9.
3. **Chombart de Lauwe P.** *Cultura și putere.* – București: Editura Politică, 1982, p.4.
4. A se vedea: **Dufrenne M.** *Pentru om.* – București: Editura Politică, 1971, p.155.
5. **Ibidem.**, p. 252.
6. **Haineș I.** *Introducere în teoria comunicării.* – București: Editura Fundației „România de mâine”, 1998, p.10.
7. **Hartman N.** *Vechea și noua ontologie.* – București: Editura Paideia, 1997, p. 13.
8. A se vedea: **King A., Schneider B.** *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii.* – București: Editura Tehnică, 1993, p. 74.
9. **Mayor F.** *Memoria viitorului.* – București: Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 80-81.
10. A se vedea: **Mișcol O.** *Cultură și comunicare. Cultură și limbaj. Cultura între modernitate și postmodernitate.* – București: Editura Oscar Print, 2000, p. 139.
11. **Nietzsche F.** *Știința voioasă.* – București: Editura Humanitas, 1995, p. 229.
12. A se vedea: **Nicolau E.** *Oameni, paradigme, întâlniri.* – București: Editura Eminescu, 1991, p.12.
13. **Ibidem**, p.38.
14. Citez după: **Popescu M., Spulber V.** *Descoperiri științifice. Legendă și adevăr.* – Chișinău: Editura „Știința”, 1992, p. 10.
15. **Russ J.** *Istoria filosofiei. Triumful rațiunii.* – București: Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 202.
16. **Toffler A.** *Șocul viitorului.* – București: Editura Politică, 1973, p. 389.
17. Citez după: **Toffler A.** *Șocul viitorului.* Op. cit., p. 389-390.
18. A se vedea: **Țirdea Teodor N.** *Memoria socială și tehnologiile globale performante în strategia de supraviețuire a omenirii: analiză teoretico-metodologică.* // Bioetica, Filosofia și Medicina în strategia de asigurare a securității umane / Materialele Conferinței a XIV-a Științifice Internaționale. 10-11 aprilie 2009. Redactor responsabil *Teodor N. Țirdea.* – Chișinău: CEP „Medicina”, 2009, p. 10-13.
19. **Ibidem.**, p. 11.
20. Citez după: **Țirdea Teodor N.** *Informatizarea, cunoașterea, dirijarea socială. Eseuri filosofice.* – Chișinău: Editura „Știința”, 1994, p. 53.
21. A se vedea: **Попкова Н. В.** *Философия техносферы.* – Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ”, 2009, с. 88.
22. **Степин В. С.** *Теоретическое знание.* – Москва: ИФРА-М, 2000, с. 31-32.
23. **Щуров В. А.** *Техника в мире человека, человек в мире техники // Мир человека.* – Н. Новгород: Изд-во „Нижний Новгород”, 1993, с. 111.

FENOMENUL GENIALITĂȚII: ORIGINI ȘI ASPECTE PSIHO-SOCIALE

Dorin Damașcan

(Cond. șt.: dr. hab în șt. filos., prof. univ., acad. Teodor N. Țirdea)

Summary

Giftedness phenomenon: origins and psycho-social aspects

Giftedness is a comparatively less investigated and unforeseeable and hardly controlled phenomenon. There are three possible ways of gifted person's development: manifestation of creative potential, stabilisation of skills at a certain level, loss or cessation of giftedness. The development of a gifted person is a complex process, influenced by both genetical and environmental factors. If the heredity factor is quite out of our influence, then environmental

and social factors could be modified to obtain a full capitalisation of genius' creative potential. These goals could be reached by organisation of an adequate education and suitable job offers.

Rezumat

Genialitatea este un fenomen relativ puțin studiat, imprevizibil și dificil de controlat. Există trei direcții posibile de dezvoltare a unei persoane geniale: manifestarea potențialului creator, stabilizarea aptitudinilor la un anumit nivel, pierderea/epuizarea aptitudinilor. La dezvoltarea unei personalități geniale contribuie atât factorii genetici, cât și cei de mediu. Dacă componenta ereditară la momentul actual este practic neinfluențabilă, atunci factorii sociali și de mediu pot fi modelați pentru a obține o valorificare cât mai completă a potențialului omului de geniu. Aceste obiective pot fi atinse prin organizarea unei instruirii corespunzătoare și plasarea în câmpul muncii conform calificărilor obținute.

Psihologii au fost interesați dintotdeauna mai mult de devierile patologice de la normă, iată de ce există mai multe studii asupra skizofreniei sau depresiei, decât asupra supradotării. Pentru prima oară originile genialității au început să fie studiate pe un teren științific de către Terman în 1925 [28]. Acesta oferă și o primă definiție a genialității, considerând dotată orice persoană aflată în 1% superior din numărul populației, ca criteriu de diferențiere servind abilitățile intelectuale generale. Prin urmare, la baza genialității este pusă inteligența. Însă, deși studiul lui Terman era cu adevărat valoros pentru cei interesați de inteligență ca fenomen, el totuși nu a reușit să stabilească natura genialității. DeHaan și Havighurst [5] definesc talentul ca atingerea unor rezultate extraordinare în unul din următoarele domenii: abilități intelectuale, gândire creativă, abilități științifice, liderism, abilități mecanice sau abilități artistice. Gardner [11] face o tentativă de a unifica conceptele de «genial» și «talentat», presupunând existența câtorva tipuri de inteligență: lingvistică, logico-matematică, muzicală, somato-kinestezică, spațială, interpersonală și intrapersonală. Moenks [20] dezvoltă teoria celor «trei inele» cu privire la supradotare, emisă încă de Renzulli [25] și include printre determinativele genialității influența exercitată de colegi, părinți și profesori.

Una din cele mai reușite încercări de definire a genialității îi aparține lui Gagné [9]. Acesta face pentru prima oară o diferențiere netă a dotării (giftedness) de talent (talent), promovând însă și originea lor comună. Deasemenea, modelul propus de acesta precizează rolul factorilor interni și ai celor de mediu în dezvoltarea (catalizarea) sau inhibarea genialității și a talentului. Prin simplitatea și aplicativitatea sa DMGT-ul (Differentiated Model of Giftedness and Talent) lui Gagné este unul din cele mai bune modele.

Și în sfârșit, modelul actiotop, propus de Ziegler [33] acordă factorilor de mediu importanța primordială în dezvoltarea genialității. Ziegler face o analogie între tipul de interacțiune «specie + mediu = biotop», caracteristic biocenozelor, și modelul de interacțiune «individ + domeniul de manifestare al talentului acestuia = actiotop». Acest model este bine argumentat teoretic, însă nu are la bază un studiu experimental propriu care ar confirma ipotezele expuse. În plus, a fost stabilită cu certitudine predispoziția ereditară spre genialitate, ce se manifestă tot mai pregnant odată cu înaintarea în vârstă [19] (40% similitudine a IQ-ului la gemenii monoziagoți preșcolari, 60% - la adolescenți, 80 - la adulți). Deasemenea a fost stabilită dezvoltarea supranormală a emisferei drepte, în special a lobului frontal, la multe din persoanele dotate. Drept cauză a fenomenului este incriminată hiperexpresia genei *rs+* [12] însoțită de creșterea afinității receptorilor testosteronici ai emisferei drepte [6]. Această iregularitate a amplasării receptorilor pentru testosteron a fost stabilită doar la indivizii de sex masculin [13]. Iată de ce se poate afirma cu certitudine că genialitatea nu este doar un produs al acțiunii mediului asupra individului pe parcursul dezvoltării sale postnatale.

În continuare, pentru a nu exista ambiguități legate de terminologia utilizată, vom stabili următoarele definiții consensuale:

- Genialitate = dotare, supradotare (giftedness) – posesia și utilizarea unor abilități naturale superioare, numite aptitudini sau daruri (gifts), neantrenate și spontan exprimate, în cel

puțin un domeniu de abilitate, la un nivel care plasează individul în primele 10% din numărul persoanelor de o vârstă similară [9].

- Talent – posesia și utilizarea unor abilități (skills) și cunoștințe superioare, dezvoltate prin antrenament sistematic, în cel puțin unul din domeniile de activitate umană, la un nivel care plasează individul în primele 10% din numărul persoanelor de o vârstă similară ce activează în același domeniu [9].
- Excelență – atingerea unor rezultate notabile într-un domeniu de activitate umană. Nu există criterii-standart pentru a defini acest termen, însă el indică dacă o persoană dotată/talentată s-a realizat în domeniul de activitate sau nu. [33]

Continuă să fie utilizat pe larg IQ-ul ca indice cantitativ al dotării. Astfel, o persoană cu un IQ cuprins între 130-150 se consideră moderat dotată, 150-180 – înalt dotată, 180 și mai mult – profund dotată. [15]. Această clasificare este totuși utilă, pentru că, spre exemplu, rezultatele studiilor efectuate pe copiii moderat dotați nu pot fi extinse asupra copiilor înalt și, mai ales, profund dotați, aceștia din urmă deosebindu-se de copiii moderat dotați tot atât de mult pe cât se deosebesc cei din urmă de copiii obișnuiți. Putem aduce aici exemplul lui Jonathan Estrada, care a început să vorbească la vârsta de 9 luni, avea la 2 ani vocabularul unui copil de 8 ani și jumătate, iar la șapte ani manifesta o mare curiozitate intelectuală și o pasiune pentru geografie.[23].

Adevăratele dificultăți se ivesc în momentul în care copiii dotați încep a frecventa școala. În clasele obișnuite aceștia sunt deseori ostracizați de către colegi. În plus deseori se simt plictisiți din cauza stimulării intelectuale insuficiente sau inadecvate. Majoritatea profesorilor nu știu cum să se comporte cu asemenea elevi. De multe ori copilul dotat este unicul de acest fel în clasă și e lipsit de oportunitatea de a învăța alături de cei cu aptitudini similare. În asemenea condiții ei sunt deseori plictisiți și neatenți. Mulți adulți eminenti au recunoscut că pentru ei școala a constituit o experiență negativă; aceștia se simțeau plictisiți și deseori cunoșteau mai multe decât profesorii lor [4].

Alături de școală, familia este unul din factorii primordialii care determină dezvoltarea copilului prodigios. În majoritatea cazurilor, familiile unor astfel de copii sunt centrate în jurul acestora. Însă faptul că familia acordă o mare parte din timp și resurse copilului, nu înseamnă că ea (familia) îi creează genialitatea. În majoritatea cazurilor mai întâi sunt observate «sclipirile» de geniu ale copilului și abia mai apoi are loc acordarea eforturilor familiei față de necesitățile copilului. Vom atrage atenție asupra faptului că dezvoltarea unui copil dotat necesită importante resurse materiale și intelectuale, din care motiv copiii dotați din familiile înstărite și cele de intelectuali au mai mari șanse de a excela în domeniul lor de aptitudini decât copiii dotați din familii simple [21].

Părinții de obicei le impun copiilor dotați un anumit grafic de muncă în domeniul de abilități [10] și dau ei înșiși dovadă de o capacitate de muncă și o motivare deosebită. Se impune în mod logic ipoteza că aceste calități ar putea fi ereditare. Deasemenea s-a constatat că mai severi sunt părinții copiilor ce activează în domenii de performanță, ca muzica sau atletismul; mai puțin riguroși sunt părinții copiilor dotați în artele vizuale și domeniile non-academice [3].

Părinții copiilor dotați le acordă acestora o mai mare libertate [29]. Nu se știe cu certitudine dacă acordarea unei independențe mai mari duce la obținerea unor succese sau dacă recunoașterea genialității copilului îi impune pe părinți să-i acorde libertatea de care acesta are nevoie. Este însă stabilit faptul că copiii dotați posedă o puternică motivație intrinsecă și necesită mai multă independență și chiar izolare pentru dezvoltare decât alți copii [31]. Automotivația și puterea de voință sunt două din calitățile de bază ale unui copil dotat. Această motivație este uneori aproape maniacală, copilul acordând mult timp domeniului de aptitudini, chiar în defavoarea altor aspecte ale vieții. Dacă motivația este susținută de un mediu propice, atunci copilul poate atinge rezultate notabile în domeniul de abilități.

Chiar din momentul inițierii studiului sistematic al genialității, s-a pus întrebarea: sunt copiii dotați mai puțin adapatabili și mai instabili din punct de vedere emoțional decât copiii obișnuiți? Terman a inițiat în anul 1925 un studiu de durată pe 1500 copii cu un IQ înalt [20], selecțiați după

anumite criterii. Peste 40 de ani apare un al doilea volum dedicat acestui studiu [24], iar un al treilea, descriindu-i pe participanții studiului ce deveniseră octagenari – în anul 1995 [14]. Terman a ajuns la concluzia că copiii din cadrul studiului erau superiori în plan fizic, intelectual și social, dând dovadă și de înalte calități morale [26]. Pentru a înțelege cum a ajuns Terman la o asemenea concluzie, e necesar de a fi cunoscute criteriile după care au fost selectați copiii. În faza preliminară au fost selectați elevii indicați de profesori ca fiind cei mai străluciți în clasele lor. Aceștea, la rândul lor au fost supuși unor teste speciale de inteligență: Stanford-Binet – pentru cei de vârstă școlară medie și mică, și Testul de Abilități Mentale al Grupului Terman – pentru școlarii mari. Au fost admiși în cadrul studiului cei care au atins un scor minim de 140 la testul Stanford-Binet și 1% superior la Testul de Abilități Mentale. Tipul de personalitate și gradul de stabilitate emoțională au fost aflate de la profesori. Aceștea din urmă au putut foarte bine să-și supraestimeze protejații, considerându-i la fel de buni în viață cotidiană ca și în domeniile lor de aptitudini. În plus, copiii fiind selectați din familii aparținând clasei de mijloc, genialitatea putea fi atribuită nemotivat acestei categorii sociale.

Un alt cercetător timpuriu al genialității, Leta Hollyngworth, afirma precum că copiii cu un IQ ce depășește 180 ar avea anumite probleme sociale și emoționale [15]. Într-un studiu mai recent se estimează că rata dificultăților sociale și emoționale suportate de către copiii profund dotați academic este de circa 2 ori mai mare decât la copiii non-dotați și că ar fi afectat cam fiecare al patrulea copil supradotat [17]. Copiii supradotați sunt deseori izolați. Uneori, în copilărie aceștea încearcă să-și ascundă capacitățile pentru a deveni mai populari. Fetele fac mai bine acest lucru decât băieții și sunt mai frecvent afectate de depresii, autosubestimare și dereglări psihomotorii. Adolescenții dotați în arte sau atletism au la fel de multe probleme ca și colegii lor dotați academic, fiind deosebit de emotivi, nonconformiști și independenți.

Copiii multilateral dezvoltați au tendința spre introvertism. Aceștea petrec mai mult timp în singurătate decât restul copiilor. Solitudinea este, după cum s-a menționat deja, necesară dezvoltării talentului. În timp ce alți copii, venind de la școală aleargă direct la joacă, copiii dotați mai curând vor prefera să picteze, să cânte, să citească, să scrie sau să rezolve probleme matematice. Cu toate că iubesc izolarea, copiii dotați totuși sunt cât se poate de sociabili, problema fiind în a găsi persoane de același nivel. Necesitatea de a comunica cu indivizi similari este unul din motivele pentru care au fost deschise clase speciale pentru copiii dotați. Experiența a demonstrat că aceste clase au un efect pozitiv din punct de vedere social, indiferent de nivelul de studii la care sunt deschise. Totuși multe instituții de învățământ resping astfel de oferte în numele egalitarismului.

Și acum, cea mai importantă întrebare: care sunt perspectivele unui copil dotat?

E. Winner deosebește trei moduri în care poate evolua genialitatea la adult: **a)** dezvoltarea progresivă a potențialului creativ; **b)** epuizarea sau pierderea aptitudinilor; **c)** conservarea posibilităților la un nivel înalt din punct de vedere tehnic, dar non-creativ [32].

Este dificilă studierea fenomenului genialității, evoluția acestuia, fiind necesară supravegherea unui contingent relativ mare de oameni pe parcursul unei perioade îndelungate (zeci de ani). Asemenea studii au fost totuși efectuate, rezultatele fiind uneori de-a dreptul surprinzătoare.

Despre studiul lui Terman am amintit mai sus. Vom adăuga doar că în ultimul volum dedicat studiului se enunță ideea că participanții la studiu nu au avut în viața adultă nici un fel de avantaje în comparație cu persoanele cu un IQ mediu. Aceleași concluzii sunt reflectate și în lucrările unor cercetători ca: Subotnik, Kassin, Summers și Wasser [27], care au investigat un lot de copii selectați din cadrul Hunter College Elementary School (New York) prin nominalizare și pe baza unor scoruri IQ înalte (157+). Nici unul din ei nu a devenit excelent la vârsta de 40-50 ani, nici nu a avut mai mult succes în viață decât colegii săi cu un IQ mediu, necătând la educația specială primită.

Un alt studiu cu rezultate similare a avut ca subiect 82 de “valedictorienii” (elevi excelenți) din 32 școli de elită din statul Illinois. Studiul s-a desfășurat pe parcursul a 15 ani. Fiecare din elevii selectați a primit o educație de excepție, după cum au afirmat chiar aceștea. Și cu toate că

dispuneau de avantaje academice majore, nici unul din participanți nu a obținut rezultate deosebite în carieră (mai ales femeile) iar la 26 de ani mulți din ei erau deja deziluzionați.

Se impune concluzia că educația specială, primită de către copiii dotați, cu toate că le oferă o satisfacție deosebită și contribuie la atingerea unui înalt nivel academic, nu le este prea utilă pe termen lung. Fără o anumită perspectivă, programele pentru copii dotați sunt nejustificate. Prin urmare, pierderea sau epuizarea potențialului creator la maturitate, - este foarte probabilă.

Rezultatele altor cercetări au fost, însă, diferite. În martie 1958 National Child Development Study a selectat 17.414 copii născuți în Marea Britanie pe parcursul unei săptămâni. Lotul a fost studiat în evoluție, utilizând doar datele despre bărbați (o practică frecventă la acea vreme) [22]. S-a constatat că la vârsta de 42 ani mulți din cei cercetați au atins poziții sociale mai înalte decât tații lor. Drept explicație a acestui fenomen se incriminează fluiditatea socială a Mării Britanii de la finele anilor '60 ai secolului trecut, situație favorabilă pentru persoanele dotate.

În anul 1974 în Varșovia, Polonia, o cohortă de 13 mii de copii în vârstă de 11 ani a fost testată la inteligență și reușita școlară [8], între acești doi parametri observându-se o corelație directă (cu toate că studiul s-a desfășurat în perioada egalitarismului comunist!). Din grupul celor cu un IQ înalt, 90% au primit o educație secundară și la vârsta de 30 de ani majoritatea activau în cadrul domeniului de calificare. Din cadrul contingentului cu un IQ mediu doar doi din ei au reușit să depășească nivelul primar, unul din aceștia reușind chiar să ajungă doctor în filosofie! Prin urmare punctul **c**) - împlinirea obiectivelor propuse, - este și el cât se poate de real. Dar în ce condiții poate copilul dotat să devină și un adult cu adevărat genial, un creator ca Mozart, Darwin, Edison sau Einstein?

Trecerea de la statutul de copil dotat (un copil care învață rapid și facil) pe cel de adult creator (o persoană care schimbă din temelie un domeniu) este dificilă și dureroasă. Nu e de mirare faptul că puțini copii prodigioși aleg calea spinoasă a creației. Marii adulți creatori au fost de obicei rebeli și nonconformiști în copilărie, cu o mare dorință de a schimba lumea. Mulți din ei au fost supuși la stresuri sau traume psihologice [4, 21]. Familiile acestora deseori au fost departe de acele familii centrate pe copilul dotat, de care am pomenit anterior. Incidența crescută a psihozei maniaco-depresive la adulții creativi sugerează o legătură între creativitate și patologia psihiatrică [16, 18].

Există câteva motive pentru care copiii dotați nu ajung adulți creatori.

Primul motiv obiectiv este că pedestalul de creator este neîncăpător pentru toți. Pot urca pe el doar cei mai buni din cei mai buni. În plus, ce s-ar întâmpla cu lumea dacă toți s-ar ocupa cu creația? Ar fi un veritabil haos. Un al doilea motiv obiectiv este lipsa sau dezvoltarea insuficientă a unor calități ca: nonconformismul, criticismul, curajul, independența și spiritul de întreprinzător [21,15].

Există și două motive subiective care împiedică afirmarea personalității ca creator.

Primul – obținerea succesului ca simplu executor (deși la un nivel foarte înalt). Faima și banii nu-i permit de multe ori geniului să rupă conveniențele. Un al doilea motiv ar fi că mulți copii dotați își pierd motivația intrinsecă, fiind suprasolicitați de către părinți, profesori și manageri. [7]. În adolescență aceștea se pot întreba: „Pentru cine lucrez eu?” . Dacă ajung la concluzia că o fac de dragul părinților sau profesorilor, atunci ei pot decide să lase totul baltă [2].

Ca sinteză a celor expuse, iată patru pericole pe care trebuie să le evite părinții și psihologii atunci când are loc tranziția geniului creator de la copilărie la maturitate:

1. Pericolul ca motivația intrinsecă să fie înlocuită de dominantă faimei și banilor.
2. Pericolul de a suprasolicita copilul și a-l impune să se simtă privat de copilărie.
3. Pericolul de a conserva reușita copilului la un nivel perfect din punct de vedere tehnic, dar non-inovativ, care oferă siguranță socială și financiară.
4. Pericolul suportării unei traume psihologice în momentul conversiei dintr-un copil prodigios care trezește admirație, într-un adult prodigios, dar neobservat de nimeni.

Bibliografie

1. *Annett, M., & Alexander, M.P. Atypical cerebral dominance: predictions and tests of the right shift theory.* *Neuropsychologia*, 34, 1215-1227, 1996.
2. *Bamberger, J. Growing up prodigies: The midlife crisis.* In *D. H. Feldman (Ed.), Developmental approaches to giftedness* (pp. 265-279). San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1986.
3. *Colangelo, N., & Dettman, D. G. A review of research on parents and families of gifted children.* *Exceptional Children*, 50, 20-27, 1983.
4. *Cox, J., Daniel, N., & Boston, B. O. Educating able learners: Programs and promising practices.* Austin: University of Texas Press, 1985.
5. *DeHaan, R.G. & Havighurst, R.J. Educating the gifted.* Chicago: University of Chicago Press, 1957
6. *Diamond M.C. Hormonal effects on the development or cerebral lateralisation.* *Psychoneuroendocrinology*, 16 (1-3), 121-129, 1991.
7. *Elkind, D. The hurried child.* Reading, MA: Addison-Wesley, 1981.
8. *Firkowska-Mankiewicz, A. Intelligence and Success in Life.* Warsaw, Poland: IFiS Publishers, 2002.
9. *Gagné, F. Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory.* In *N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), Handbook of Gifted education* (3rd ed., pp. 60-74). Boston: Allyn & Bacon, 2003.
10. *Gardner, H. Creating minds: An anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi.* New York: Basic Books, 1993.
11. *Gardner, H. Frames of mind : The theory of multiple intelligences.* New York: Basic Books, 1983
12. *Gruber, H. Darwin on man: A psychological study of scientific creativity (2nd ed.).* Chicago: University of Chicago Press, 1981.
13. *Hellige, J.B. Hemispheric Asymmetry.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.
14. *Holahan, C.K. & Sears, R.R. The Gifted Group in Later Maturity.* Stanford, CA: Stanford University Press. 1995.
15. *Hollingworth, L. S. Children above 180 IQ, Stanford-Binet origin and development.* Yonkers, NY: World Book, 1942.
16. *Jamison, K.R. Touched With Fire.* NY: Free, 1993
17. *Janos, E M., & Robinson, N. M.. Psychosocial development in intellectually gifted children.* In *E D. Horowitz & M. O'Brien (Eds.), The gifted and talented: Developmental perspectives*, 149-195. Washington, DC: American Psychological Association, 1985.
18. *Ludwig, A. M. The price of greatness: Resolving the creativity and madness controversy.* New York: Guilford Press, 1995.
19. *McClearn, G.E., Johansson, B., Berg, S., Pedersen, N.L., Ahern, F., Petrill, S.A., and Plomin, R. Substantial genetic influence on cognitive abilities in twins 80 or more years old.* *Science*, 276, 1560-1563, 1997.
20. *Moenks, F.J. Development of gifted children: The issue of identification and programming.* In *F.J. Mönks, & W.A.M. Peters (Eds.), Talent for the future* (pp. 191-202). Assen/Maastricht, The Netherlands: Van Gorcum, 1992.
21. *Moss, E. Social interaction and metacognitive development in gifted preschoolers.* *Gifted Child Quarterly*, 34, 16-20, 1990.
22. *Nettle, D. Intelligence and class mobility in the British population.* *British Journal of Psychology*, 94, 551-561, 2003.

23. Nieves, E. **Being a 7-year-old genius can be tough and costly.** The New York Times, p. B 1, 1996.
24. Oden, M. H. **The fulfillment of promise: 40-year follow-up of the Terman gifted group.** Genetic Psychology Monographs, 77(1), 3-93, 1968.
25. Renzulli, J.S. **The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity.** In R.J. Sternberg & J.E. Davidson (Eds.), **Conceptions of giftedness** (pp. 53-92). New York: Cambridge University Press, 1986).
26. Subotnik, R., & Arnold, A. (Eds.). **Beyond Terman: Contemporary-longitudinal studies of giftedness and talent.** Norwood, NJ: Ablex, 1994.
27. Subotnik, R., Kassan, L., Summers, E. & Wasser, A. **Genius Revisited: High IQ Children Grow Up.** New Jersey: Ablex, 1993.
28. Terman, L.M. **Genetic studies of genius: Vol. 1. Mental and physical traits of a thousand gifted children.** Stanford, CA: Stanford University Press, 1925.
29. Terman, L., & Oden, M. H. **Genetic studies of genius: Vol. 4. The gifted child grows up.** Stanford, CA: Stanford University Press, 1947.
30. Winner E. **Exceptionally high intelligence and schooling.** American Psychologist, vol. 52, No. 10, 1070-1081, 1997.
31. Winner, E. **Giftedness vs. creativity in the visual arts.** Poetics, 24, 349-377, 1997.
32. Winner, E. **The origins and ends of giftedness.** American Psychologist, 2000, vol. 55, No. 1, 159-169.
33. Ziegler A. . **The actiotope model of giftedness.** In R. Sternberg & J. Davidson (Eds.) **Conceptions of giftedness**, 411- 434. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005.

BIOTERRORISMUL – SUBIECT PRINCIPAL ÎN CADRUL PARADIGMEI DE SUPRAVIEȚUIRE A UMANITĂȚII

Diana Harabagiu

(Conducător științific: dr. în filos., conf. univ., V.Ojovanu)
Catedra Filosofie și Bioetică USMF „Nicolae Testemițanu”

Summary

Biotorism – main subject in the paradigm of survival of humanity

Contemporary civilization is faced with the growing phenomenon of terrorism, which acquires new forms, new manifestations, becoming a real threat to the existence of mankind. Many International Organizations are trying to develop effective methods to combat this scourge, to prevent its adverse consequences. Thereby, studying the matter, is an important key for the crystallization of the paradigm of survival.

Rezumat

Civilizația contemporană se confruntă tot mai des cu fenomenul terorismului, ce capătă noi forme, noi manifestări, devenind o adevărată amenințare pentru existența omenirii. Organizațiile internaționale încearcă să elaboreze metode eficiente de combatere al acestui flagel, pentru a preveni consecințele nefaste ale acestuia. Astfel, studierea problemei în cauză, constituie un punct esențial pentru cristalizarea paradigmei supraviețuirii.

Încă de la apariția sa pe pământ, omul s-a conturat ca o ființă rațională, însă, datorită naturii sale contradictorii, pe parcursul istoriei, a demonstrat că poate realiza atât acțiuni demne de admirat, cât și fapte reprobabile, care au condus, în cele din urmă, la destabilizarea întregii umanități. Utilizarea nesăbuită a resurselor naturale, poluarea biosferei, conflictele interminabile,